

MIHÁLYI PÉTER

Ez a hajó elment...*

Az euró magyarországi bevezetése – múlt és jövő

KORMÁNYZATI KUDARC • A Közgazdasági Szemle nagy szolgálatot tett a hazai tudományosságunknak azzal, hogy a szokásosnál terjedelmesebb lapszámot szentelt a rendszerváltást követő közel negyedszázad legfontosabb kormányzati kudarcának. Biztos vagyok benne, hogy a folyóirat e számát gyakrabban fogják idézni az elkövetkező 25 évben, mint a folyóirat bármelyik „átlagos”, nem tematikus összeállítását.

Már 2004/2005 fordulóján is érezhető volt, hogy miközben az euró 1999-es megszületésétől egészen 2010 nyaráig minden magyar kormány deklarált célja volt az euróövezethez való mielőbbi csatlakozás, a kockázatokra és mellékhatásokra való ismételt figyelmeztetések folyamatosan erodálták magát az elkötelezettséget (Mihályi [2005]). Így, a mából visszatekintve, tulajdonképpen nem is tekinthető meglepetésnek, hogy a „savanyú a szőlő” álláspontot váratlanul fenn követni kezdő második Orbán-kormány a csatlakozás legkorábbi kívánatos dátumát 2020 utánra tolta ki (idézi Neményi–Oblath [2012] 589. o.). Minőségileg azonban új helyzet állt elő, indokolt a múlt értékelése és a jövőben kínálkozó lehetőségek átgondolása – visszafelé is, meg a jövőbe is tekintve körülbelül egy tízéves horizonton.

Ami Magyarországon az euróval történt, az jó példája annak, amit a modern pénzügyi irodalom – a szociálpszichológiából átvett kifejezéssel – *kognitív disszonanciának* nevez (Shiller [2012] 162–163. o.). Az elmélet alap gondolata, hogy amikor valamilyen új információ vagy tapasztalat ellentmond a korábbi elképzeléseinknek vagy ismereteinknek, akkor disszonanciát, belső feszültséget élünk át. Ez a disszonancia szorongást kelt, amelyet csökkenteni igyekszünk. Jelen esetben az új tapasztalat az, hogy nem sikerült teljesíteni az euró bevezetésének feltételeit, s az ebből eredő feszültséget pedig azzal igyekeznek csökkenteni, hogy bebeszéljük: most már nem is áll érdekünkben a cél elérése. „(A)z euró vonzerejét csökkentette, hogy az euróövezet nem tudta megvédeni magát a válságban” – nyilatkozta 2011-ben Matolcsy György (idézi Neményi–Oblath [2012] 589. o.).

* Hozzászólás a Közgazdasági Szemle 2012. júniusi számában megjelent tanulmányokhoz.

KI A FELELŐS? • A vitaindító tanulmány szerzőitől és a hozzászólók többségétől eltérően azt tartom eredendő bűnnek, hogy amikor az egymást követő magyar kormányok újra meg újra eurócsatlakozási dátumokat tűztek ki, ezzel arra biztatták a háztartásokat, az önkormányzatokat és a magyar tulajdonban álló vállalatokat, hogy euróban vegyenek fel közép- és hosszú lejáratú hitelt, hiszen a törlesztési időszak nagyobbik részében már fedezett pozícióból fogják teljesíteni a visszafizetést. Hasonlóképpen bátorították a konvergenciaprogramok a külföldi befektetőket is, hiszen ők arra számíthattak, hogy az euróból indított, de forintban megvalósított (kötvény-, részvény-, ingatlan- stb.) befektetéseiket végül euróban fogják visszakapni. Implicit módon a kormányzati ígéretek azt is magukban hordozták, hogy az euró bevezetéséig a pénzügyi környezet sem az adósok, sem a hitelezők szempontjából nem fog sokat változni, hiszen a maastrichti kritériumok minden mozgásteret szűkre szabtak.

Ahogy azután az egymást követő magyar kormányok prioritáslistáján egyre hátrébb került a maastrichti kritériumok betartása, úgy vált egyre súlyosabb gonddá a fedezetlen pozícióban ragadt szereplők devizaadósságának felhalmozódása, illetve az országnak nyújtott hitelek drágulása. Nem a hitelező magyar bankokat, az MNB-t, a PSZÁF-ot, az EU-t vagy az IMF-et és nem is a pénzügyi ismeretekben járatlan lakosságot kell hibáztatni azért, hogy ide jutottunk, hanem saját kormányainkat. Bár sokan és sokszor figyelmeztették a mindenkori kormányt arra, hogy az árfolyam-politikai szuverenitáshoz való ragaszkodás illúzió, hogy az egyszer meghirdetett csatlakozási dátumot semmilyen rövid távú növekedési vagy jóléti megfontolás miatt nem szabad arrébb tolni¹ – mégis ezt tették, és nem is csak egyszer.

Hozzászólásában Bod Péter Ákos utal arra, hogy a magyar gazdaság üzleti szférája is felelős a kudarcáért – tudniillik abban a közvetett értelemben, hogy nem fejtett ki különösebb erőfeszítést a „nagyközönség és a politikai osztály meggyőzésére” (*Bod* [2012] 697. o.). Igaza van, és teljes mértékben egyetértek azzal az elemzésével is, hogy melyik csoport (például multik, hazai nagyvállalatok, kisvállalatok) miért nem vállalta magára ezt a feladatot.

Felelőség terheli a mindenkori miniszterelnökök hivatalos és félhivatalos stratégiai tanácsadóit is, akik részben jól, részben kevésbé jól dokumentálható módon, érvekkel segítettek abban, hogy a kudarc jelentőségét és az ebből fakadó kognitív-disszonancia-érzést a politikai elit tagjaiban is és a közvélemény körében is csökkentsék – miként azt a *Neményi–Oblath* [2012] Függeléke is feltárja (683–684. o.). Surányi György már az MNB elnökeként is úgy ítélte meg, hogy saját szakértői (*Árvai és szerzőtársai* [2000]) „túlzottan optimista képet” festenek az euróbevezetés előnyeiről, ezért tanulmányukat nem tárta a közvélemény elé. A későbbiekben negatív véleményében Surányit csak megerősítették az övezetbe már felvett posztszocialista országok tapasztalatai, illetve a 2008 után kirobbant pénzügyi válság fejleményei. Mint egyik legutóbbi nyilatkozatából kitetszik (*Szabó* [2012]), Surányi ma is úgy gondolja,

¹ „Érdekünk fűződik ahhoz, hogy a közös valutához, az euróhoz mielőbb csatlakozzunk, ami azt jelenti, hogy a szuverén pénzügypolitikáról önként mondunk le” – olvasható a kormánykoalícióban részt vevő SZDSZ 240 oldalas középtávú programjában (*SZDSZ* [2000] 78. o.). A későbbi évekből lásd még *Mihályi* [2000], *Ursprung* [2002], *Kilenc közgazdász ...* [2005], *Csillag–Mihályi* [2006], *Bokros és szerzőtársai* [2006].

hogy a monetáris unió kezdettől fogva elhibázott konstrukció volt, és mindent öszszeszevetve jó, hogy kimaradtunk belőle.

Bokros [2012] és *Csaba* [2012] hozzászólásával egyetértve, úgy látom, hogy e lap hasábjain most megjelent, kismonográfia terjedelmű tanulmány – de a szerzőpáros korábban külön-külön vagy más szerzőtárssal megjelent írásai (például *Oblath* [1999], *Neményi–Várhegyi* [2003]) is – nem különböznek fundamentálisan a Surányi által kezdettől fogva nyíltan képviselt „eurószkeptikus” állásponttól. Már egy korábbi írásomban is odalyukadtam ki, hogy

- a maastrichti kritériumok közgazdasági megalapozottságát kétségbe vonó,
- a szuverén monetáris politikát feladni vonakodó,
- a csatlakozás optimális időpontját megvárni javasoló

közgazdász kollégák végső soron a neoklasszikus közgazdasági elmélet fogságában vergődtek és vergődnek ma is (*Mihályi* [2005]). Eleve abból a feltételezésből indulnak ki, hogy az eurócsatlakozás szempontjából releváns gazdasági paramétereknek van egy olyan halmaza, amely egyensúlyi (vagyis több éven át fennáll), és egyben az ország jövőbeli fejlődése szempontjából optimális is. Sőt ehhez még esetenként hozzátették azt is, hogy a mi csatlakozásunknak még az is feltétele, hogy az euró és a világváluták (dollár, svájci frank, jen) árfolyama is stabilizálódjon, máskülönben „[e]bben a [válság]helyzetben nagyon nehéz lenne megbízhatóan kijelölni egy fenntartható, a magyar gazdaságot segítő árfolyamot” (*Neményi* [2009] 418. o.).

Két súlyos gyengesége is van ennek az egyensúlyközpontú, neoklasszikus megközelítésnek.

Először is az, hogy figyelmen kívül hagyja az elmélet és a valóság közötti kétirányú, visszacsatolós kapcsolatot. Éppen a 2012. évi júniusi, második görög parlamenti választás példája mutatta, hogy az euróövezeti tagság vagy az attól való távolmaradás nem pusztán pénzügytechnikai ügy, hanem *értékválasztás* kérdése. Aki az övezeten belül van, az a centrumban van, aki azon kívül, az a periférián. Ezért döntött a görög szavazók jelentős többsége minden eddigi és jövőbeli társadalmi áldozat ellenére is úgy, hogy megpróbálnak benn maradni a centrumban. Ezért vállalta Szlovákia is azt a terhet, hogy százmillió eurókkal segítse ki a nála lényegesen gazdagabb Görögországot. Aki az övezeten belül van, az egyre szorosabban integrálódik Európába és a világgazdaságba, aki kívül van, az csak egyre növekvő mértékű protekcionizmussal tudja védeni saját gazdaságának stabilitását (*Bauer* [2010], *Nyolc közgazdász nyilatkozata* [2011]). *Bod* [2012], *Bokros* [2012] és *Csaba* [2012] okkal mutatott rá arra, hogy a Neményi–Oblath-szerzőpáros megközelítése tudatosan depolitizált, ami azután negatív módon hat magára a folyamatra is. „[A]z úgynevezett konvergenciajátzsma kedvező és önerősítő folyamatok csak akkor indulnak be, ha a szereplők milliói elhiszik, hogy az euró bevezetésére belátható időn belül, és nem Godot megérkeztét követően kerül majd sor” – írja *Csaba László* (708. o.). Egy ideig elhitték – dőlt is az olcsó pénz a magyar gazdaságba. Azután amikor látták, hogy gyengül az euró bevezetése iránti elkötelezettség, az önerősítő folyamatok az ellenkező irányba fordultak. Az óvatosság, a halogatás és az ezt igazoló elméletek napjainkban is önmegvalósító próféciaiként működnek.

Másodszor, téves kiindulási pont és illúziókeltés az egyensúlyi árfolyamot, illetve a négy maastrichti kritériumnak megfelelő sarokszámot úgy keresni, mintha egy Rubik-

kockát forgatnánk. A kocka úgy van megkonstruálva, hogy biztosan össze lehet rakni a színeket – ez pusztán ügyesség kérdése. Ámde a való világban elvileg sem létezik egyensúlyi és egyben optimális euró/forint árfolyam, amelyhez képest azután „tüllővésről” – vagy „alullővésről” – lehetne beszélni.² A magyar politika, a közvélemény, sőt a magyar kormány mozgásterét ezernyi szempontból korlátozó Európai Unió 20-30 makroökonómiai és legalább ugyanennyi társadalmi jelzőszámra figyel egyidejűleg (a munkanélküliségtől a hipermarketek megadóztatásáig), s ezeknek számtalan olyan kombinációja lehetséges, amely tartósan is fennmaradhat. Csak olyan gazdasági helyzetek és intézményi megoldások között választhatunk, amelyek mindegyike tökéletlen valamilyen szempontból.³ Minden megoldás előnyök és hátrányok együttállását jelenti. Ezért helytelen a forint euróhoz viszonyított egyensúlyi árfolyamáról beszélni, mint ahogyan magának az eurónak sincs egyensúlyi árfolyama a dollárhoz vagy a svájci frankhoz viszonyítva.⁴ Egyébként is hiába tűzött volna ki az MNB 2002-ben, 2005-ben vagy akár közvetlenül a mostani válság előtt, 2008-ban egy konkrét célárfolyamot, *ex ante* minden számszerű cél bírálható. Arról nem is beszélve, hogy egy nyilvánosan megvitatott „egyensúlyi” árfolyam – mondjuk 265 forint – önmagában is spekuláció tárgya lenne, vagy is érvényesülne a Soros-féle reflexivitás (Soros [1988]).

LEHETSÉGES FORGATÓKÖNYVEK • Fontos, hogy hozzászólásában a *Kopint-Tárki Zrt.* [2012] nyíltan kimondta: „az elszalasztott lehetőség belátható időn belül nem ismétlődik meg” (738. o.). Az elmúlt 300 év európai történelmében ritkán adatott meg, hogy egy ország szabadon választhatott a centrumhoz, illetve a perifériához való tartozás között. Nekünk módunkban állt volna az euróövezethez való csatlakozás: 2000 és 2007 között teljesíthettük volna a maastrichti kritériumokat. A minket megelőző országoknak – Szlovákiának, Észtországnak vagy Szlovéniának – semmi olyan kivételes természeti vagy történeti adottsága nincs, amelynek hiánya Magyarországot fátumszerűen megakadályozta volna, hogy velük egy időben vagy akár még korábban elérje az európai centrumországok nagy közös hajóját.

Mi lesz most?

1. A kormány vélhetően nem számol azzal a lehetőséggel, hogy Magyarország a mostani „*unortodox*” gazdaságpolitika folytatásával belátható időn belül teljesíteni fogja valamennyi maastrichti kritériumot – ezért is tolták ki az eurócsatlakozási dátumot 2020 utánra.

2. Ha az ország visszafordulna a mostani pályáról, és minden tekintetben az Európai Unió és a Nemzetközi Valutaalap követelményei szerint alakítaná gazdaságpolitikáját, az sem kecsegtetne biztos sikerrel – függetlenül e feltételezés belpolitikai realitásától. Mint arra *Békés* [2012] is utal, a mostani államadósság-válság leggyorsabb és legkedvezőbb megoldása esetén sem számíthatunk arra, hogy a kamatszintek közötti különbségek Európa-szerte visszaállnak az előző tíz évben tapasztalt alacsony

² Kornai János Anti-equilibriumának szellemében már korábban is megpróbáltam ezt kifejteni (Kornai [1971], Mihályi [2005]).

³ „Amikor 1996 tavaszán Bokrost Medgyessy követte a pénzügyminiszteri székben, így értékelte a helyzetet: »a gazdaság az elviselhető egyensúlytalanság állapotában van.«” (Mihályi [2003].)

⁴ A magyar devizahitelek egy jelentős része ezt saját kárán volt kénytelen megtanulni.

mértékre (686. o.). Így Európán belül az élboly és a középmezőny közötti különbség is nőni fog – ez pedig Magyarországot nagyon hátrányos helyzetbe hozza.⁵

3. Surányi György (lásd Szabó [2012]) – és persze nagyon sok más szakember – reményei szerint az eurózóna országai belátható időn belül létrehozzák a fiskális és politikai uniót, a közös betétbiztosítási rendszert, a közös bankfelügyeletet stb., s ez olyan mértékben megjavítja majd az európai konjunktúra feltételeit, hogy abból a magyar gazdaság is érdemben tud profitálni. Lesz elegendő mértékű növekedés, megszűnnek a magyar gazdaság belső aránytalanságai, és így meg fogunk felelni az akkor majd érvényes csatlakozási feltételeknek. Bármennyire kívánatosnak és sokféle makroökonómiai megfontolás alapján elgondolhatónak tűnik is ez az *Egyesült Európa-modell*, számomra meggyőzőbbek Bokros [2012] érvei: nincs „csodafegyver”, nincs minden ellenkező lehetőséget kizáró kényszer a költségvetési unióra, és nem lesz belátható időn belül közös európai államkötvény sem (701. és 704. o.). A csatlakozási feltételek nem fognak változni, vagy ha igen, akkor szigorúbbak lesznek.

4. Ha Európában minden nagyon rosszra fordulni látszik, elképzelhető, hogy kialakulnak a *Noé bárkája-modell* feltételei. Ezen azt értem, hogy a korábban soha sem tapasztalt erősségű pénzügyi viharoktól való félelem arra sarkallja majd az EU vezetőit (Berlin, Párizs és London miniszterelnökeit), hogy lényegében minden számszerű feltétel nélkül, minden jelentkező országot felengedjenek a közös erővel, gyorsan összetákoltsák óriáshajóra. Létrejön az új euró vagy az euró-2, és minket is bevesznek. Ezt a lehetőséget nem érdemes teljesen kizárni, de valószínűnek semmiképpen sem gondolnám.

5. Már *Mihályi* [2005] cikkben is felvettem – mint afféle *second-best* megoldást – a spontán euróizációt, illetve azt, hogy a mindenkori magyar kormány kezében vannak eszközök e folyamat szándékos felgyorsítására. Ennek a forgatókönyvnek az esélye most ismét növekedni látszik. Paradox módon még az is lehetséges, hogy éppen a Brüsszel által diktált 3 százalékos hiánycél teljesítése érdekében bevezetni tervezett úgynevezett tranzakciós adó fogja majd megadni a nagy lökést ahhoz, hogy magánvállalatok és háztartások a mainál sokkal nagyobb arányban teljesítsék fizetéseiket euróban – pusztán azért, hogy kikerüljék az országon belüli átutalásokra kivetett büntető adót. Az elkövetkező tíz évben kettős valutarendszerben fogunk élni, amiből azonban sok előnyünk nem fog származni.

Hivatkozások

- ÁRVAI ZSÓFIA–CSAJBÓK ATTILA–CSERMELY ÁGNES–HAMECZ ISTVÁN [2000]: Az euró törvényes fizetőeszközként való, az európai uniós tagság előtti bevezetése Magyarországon. Megvalósíthatósági tanulmány. Kézirat, Magyar Nemzeti Bank, Budapest.
- BAUER TAMÁS [2010]: Gazdaságpolitika tévúton. *Mozgó Világ*, október.
- BÉKÉS GÁBOR [2012]: Euróbevezetés és a válság – szigorúan ellenőrzött társaságok. *Közgazdasági Szemle*, 59. évf. 6. sz. 685–689. o.

⁵ A hosszú távú hitelek kamatlába legfeljebb 2 százalékponttal lehet több, mint a három legalacsonyabb inflációs mutatóval rendelkező tagállam államkölcsoineinek átlagos kamatlába.

- BOD PÉTER ÁKOS [2012]: Az euró átvétele nem pénzügyi, hanem nemzetstratégiai döntés. *Közgazdasági Szemle*, 59. évf. 6. sz. 695–698. o.
- BOKROS LAJOS [2012]: A politika uralma a gazdaság felett. *Közgazdasági Szemle*, 59. évf. 6. sz. 699–705. o.
- BOKROS LAJOS–BAUER TAMÁS–CSILLAG ISTVÁN–MIHÁLYI PÉTER [2006]: Utolsó esély. *Élet és Irodalom*, április 29.
- CSABA LÁSZLÓ [2012]: Milyen euró kell nekünk? És mi végre? *Közgazdasági Szemle*, 59. évf. 6. sz. 706–709. o.
- CSILLAG ISTVÁN–MIHÁLYI PÉTER [2006]: Kettős kötés. A stabilizáció és a reformok 18 hónapja. *Globális Tudás Alapítvány*, Budapest.
- KILENC KÖZGAZDÁSZ... [2005]: Eurót 2010-ben! Kilenc közgazdász nyílt levele a miniszterelnökhöz és az országgyűlési képviselőkhöz. Aláírók: *Ádám Zoltán, Bauer Tamás, Békesi László, Bokros Lajos, Mihályi Péter, Petschnig Mária Zita, Soós Károly Attila, Török Ádám és Várhegyi Éva*. MTI, október 14. <http://www.euvonal.hu/index.php/hirdoboz/regado/index.php?op=hirek&id=2211>.
- KOPINT–TÁRKI ZRT. [2012]: Elszalasztott lehetőségek. *Közgazdasági Szemle*, 59. évf. 6. sz. 737–709. o.
- KORNAI JÁNOS [1971]: *Anti-equilibrium*. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest.
- MIHÁLYI PÉTER [2000]: Euró: Ej, ráérünk...? *Népszabadság*, április 12.
- MIHÁLYI PÉTER [2003]: A stabilitás vége. *Népszabadság*, január 31.
- MIHÁLYI PÉTER [2005]: Jó úton járunk? Magyarország euróstratégiája. *Közgazdasági Szemle*, 52. év. 7–8. sz. 712–731. o.
- NEMÉNYI JUDIT [2003]: Az euró bevezetésének feltételei Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 50. évf. 6. sz. 479–504. o.
- NEMÉNYI JUDIT [2009]: A monetáris politika szerepe Magyarországon a pénzügyi válság kezelésében. *Közgazdasági Szemle*, 56. évf. 5. sz. 393–421. o.
- NEMÉNYI JUDIT–OBLATH GÁBOR [2012]: Az euró bevezetésének újragondolása. *Közgazdasági Szemle*, 59. évf. 6. sz. 569–684. o.
- NEMÉNYI JUDIT–VÁRHEGYI ÉVA [2003]: A valutarendszer problémái a magyar gazdaságban az euró bevezetéséig. *Pénzügykutató Rt.*, Budapest.
- NYOLC KÖZGAZDÁSZ NYILATKOZATA [2011]: Ne szálljunk le az európai vonatról! *Népszabadság*, március 28. Aláírók: *Bauer Tamás, Békesi László, Csillag István, Mihályi Péter, Muraközy Balázs, Petschnig Mária Zita, Soós Károly Attila és Várhegyi Éva*. http://nol.hu/archivum/20110328-ne_szalljunk_le_az_europai_vonatról.
- OBLATH GÁBOR [1999]: A maastrichti szerződés fiskális kritériumai és a hazai fiskális helyzet értelmezése. Megjelent: *Laki Mihály–Pete Péter–Vince Péter* (szerk.): *Mindannyiunkban van valami közös*. Lányi Kamilla születésnapjára. *Kopint-Datorg–MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont*, Budapest, 197–232. o.
- SHILLER, R. J. [2012]: *Finance and the Good Society*. Princeton University Press, Princeton–Oxford.
- SOROS, G. [1988]: *The Alchemy of Finance*. Simon & Schuster.
- SZABÓ BRIGITTA [2012]: Interjú Surányi Györggyel a *Közgazdasági Szemle* euró-különszáma kapcsán tartott konferencia nyomán. *Népszabadság*, június 16.
- SZDSZ [2000]: A korszakváltás programja. Szerk.: *Csillag István*, *Szabad Demokraták Szövetsége*, Budapest.
- URSPRUNG JÁNOS [2002]: Euró – most. *Népszabadság*, január 11. <http://nol.hu/archivum/archiv-42477>.